

Hıyazı

Azərbaycan balaban sənətinin özünəməxsusluğu bu gün də yaşamaqdadır. Minillərdən bəri xalq ruhumuz balabanda ciddi, davamlı, yaradıcı şəkildə yaşadılır. Ancaq bu baxımdan bir əsas qaygımız var: ayrıca olaraq son illərdə yeni balaban havaları demək olar, yaradılmır. Yaradılırsa da, yadda qalan olmur. “İnnabi”, “Heyvagülü”, “Alçağülü” və b. kimi havalar asan yadda qalır, heç zaman adıləşmir. Deməli, bugünkü yaradıcı nəsil də sadəcə, ifaçılıqla kifayətlənməməli, Azərbaycan aşiq sənətinə dərinlən bələd olmalı, musiqi mədəniyyətimizin gözəl bilicisi olaraq yetişməlidirlər.

Başqa bir qaygımız isə “öranjiman” adı altında Azərbaycan balaban havalarının belə müəyyən mənada təhriyə uğradılmasıdır. Bu da yeni havacat yaratma istəklərini demək olar, adıləşdirir. Deməli, sabahımızda Azərbaycan balaban sənətinin ruhumuzun ciddi sorağı olmasını istəyiriksə, ilk növbədə balabançılarımız bunun ifaçısı, yaşadıcısı, həm də ciddi özül əsasında yaradıcısı olmalıdırlar.

Balaban Azərbaycanın qədim xalq musiqi alətidir. Xalq arasında balaban və ya “yastı balaban” adı ilə tanınır. Yumşaq və həzin səmə malik balabandan ansambl, orkestr və solo aləti kimi nəfəsli alətlər qrupunu, o cümlədən aşıqlar dəstəsini müşayiət etmək üçün istifadə edilir.

Balaban bir sıra ədəbi mənbələrdə, klassik şairlər tərəfindən vəsf edilib. XIX əsrdə yaşamış klassik Azərbaycan şairi Qətran Təbrizi divanının bir neçə yerində balabanın adını çəkib. Azərbaycan dahi musiqişünası Ədbülcədir Marağayinin əsərlərində balabanın adına rast gəlinir. Bu cür mənbələr başqa heç bir xalqda yoxdur.

İndi də ustad Kalvalı Əli Dədənin havacatlarının mahiyyəti haqqında söz açacağıq. Ustadın məşhur havacatlarından biri “Heyvagülü”dür. Qalib Soltanoğlu “Kalvalı Əli Dədə” kitabında yazır: “Bahar yenice gəlmişdi. Bütün bağça-bağlarda ağaclar çiçək açmışdı. Əli kişi bağda ağacların arasında dolanır, təbiətin bu qeyri-adi halına heyranlıqla tamaşa edirdi. Birdən onun gözüne heyva ağacının cəhrayı çiçəkləri dəydi. Ağacın üstündə bal arıları qaynaşırdı. Bu mənə-

İşıqlı Atalı

rədən təsirlənən Əli kişi zümzümə etməyə başladı. Bir azdan otağına keçib qabaqca balabanda, sonra isə zurnada yeni havasını səsləndirməyə başladı. «Heyvagülü» havası beləcə yaranıdı”.

“Heyvagülü” yetkin ruhlu melodik əsərdir. Əlbəttə, havacatın adının heyva ağacının gülü ilə bağlı olması şərtidir. “Heyvagülü”nü həqiqətə yetən insanın harayı saymaq olar. Gerçəkdən insanın həqiqətə yetməsi çətin-dir. Musiqi ruhu bizə bu halı anladır. Əsər insanın həyata, dünyaya, təbiətə münasibətinin yetkin ifadəsidir (Kalvalı

havada insan hər an ruhsal imkanlarının tükənməzliyini görür.

Q.Soltanoğlu: “İndiki kimi yadımdadır, ustad bayram günlərində öz dəstəsi ilə kəndin mərkəzinə gələr “Koroğlu nağarası”-nı çalardı. Kənd camaatı tez mərkəzə toplaşardı. Kəndin ondakı başbələnəri bayramla bağlı öz ürək sözlərini camaata çatdırardılar. Elə ki, seçki olardı, (ən çox məktəb binasında keçirilirdi seçkilər) ustad öz dəstəsi ilə camaatı “Koroğlu nağarası” ilə ruhlandırardı. Kənddə toy olanda qabaqca Əli Dədə dəstəsini döyüşə haylayan komandan kimi bir saata qədər öz həyatında çalardı. Kəndin pəhləvan gövdəli gəncləri, kişiləri

zurnasının səsi ilə birləşərdi, əziyyət çəkmirdi. Ən qəmli havaları da elə bil qəm yararsına məlhəm olardı. İndinin özündə də ustadın musiqisini dinləyəndən sonra kimliyindən asılı olmayaraq “Yaşa, Əli Dədə!” sözləri qeyri-ixtiyari dodaqlardan qopur. Ölməzlik elə bu deməkdir.

Ustadın zurnada və balabanda ifa etdiyi havacatların hamısı yetkin yaradıcılıq örnəkləridir.

Balabanın yaradıcısı, ən yaxşı ifadə edən türk ulusudur. Aşıq Əhməd Rüstəmov xatirələrində yazır ki, varlı bir adamın toyu idi. O toyda Şövkət Ələkbərova Karo adlı bir erməni ilə çalıb-oxuyurdu. Camaat Şövkətlə Karonun ifasından sonra az qala Əli

dana toplaşdılar. Tələbə dostum Əliağanın heyrdəndən əli-ayağı qurumuşdu. Mən onlarla adamın yaxınlaşıb Əli Dədənin barmaqclarını öpdüyünü gördüm.

Ustadın havaları içərisində “Dağçıçəyi” ayrıca seçilir ((122) Kalvalı Əli Dədə (1874-1960) DAĞ ÇİÇƏYİ rəqsi.wmv - YouTube). Ağır, ləngərli “Dağçıçəyi” sanki bizə ulusun başına gələnlərdən danışır. Ulsun yaşamında fərəhli günlərlə yanaşı kədərli günlər də olur. Ancaq çətinlik ulusu qətiyyəni yıxa bilmir. Əslində havacatın ruhundakı kədər bizə çox doğmadır. Musiqinin mayasındakı, ruhundakı ümid bizə sarsıntılarını aşmağa, yenilməzliyə yetməyə çağırır.

Yenilməz döyüşkənlik və haray soraqçısı

Azərbaycan zurna-balaban məktəbinin ustadı Kalvalı Əli Dədə - 150

kişini unutmuşdu. Axırda Əli Dədə bir “Koroğlu nağarası” çaldı ki, dəhşət... Erməni ustadın qarşısında diz çökdü dedi ki, sən zurna-balabanın allahısən, mənim klarnetim isə ancaq səs çıxarır, bağışla məni, Əli kişi, bir də sən olan toyda çalmaqcağam.

1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsənəti ongünlüyündə Kalvalı Əli Dədə “Koroğlu nağarası”-nı ifa edərkən SSRİ-nin bir nömrəli qəzeti sayılan “Pravda” qəzeti yazırdı: “Balabançının çaldığı muğamlar, xalq havaları hər kəsdə nəcib hissələr aşılrayır. Onun bəmdə və zildə gəzişmələri ürəkləri titrədirg”.

Q.Soltanoğlu xatırlayır ki, 1960-cı ilin aprel ayında Şamaxıdakı parkda qara zurnanın sədaları altında rayonlararası güləş yarışları keçirilirdi. Çalğıçılar cavan idilər, Əli Dədənin çalğısına bələd olanlar onları heç bəyənəmədilər. Tələbə yoldaşım Əlağaya dedim ki, o kişini görürsən, məşhur zurnaçalandır. Əgər onun musiqisini eşitsən, özünü undarsan. Dostum buna inanmadı. İsrarla Əli Dədənin yanına gəldim və dedim:

- Əli Dədə, xoş gördük, necəsən? Baba, mənKalvadanam, Soltanoğluyam. Bu çalğıçılar yaxşı çalmırlar. Xahiş edirəm, bir “Koroğlu nağarası” çalasan.

-Ay bala, mən bu alətlərlə sən deyən havanı çala bilmərəm. Öz alətlərim də Kalvadır.

- Əli Dədə, Ağasəf dayının alətləri ilə çalarsanmı?

- Bəlkə, bir təhər...

Ağasəf dayı da orada idi, tanışlarından birinə alətlər çantasını gətirdi. Biz Əli Dədəni araya alıb yığnağa doğru gətirdik. Hamı onun gelişini görüb sevinirdi. Ustad Əli alətlərini köklədi. Nəvələri Ağasəf dəmtutdu, Adil çöp nağarasında çaldı. İndi əsl üçlük alınmışdı. Əli Dədə hamını heyran edəcək havalar çaldı. Bəlkə də ustad “Koroğlu nağarası”-nı ən kamil şəkildə həmin gün çaldı. Qıraqdakı adamlar onun qara zurnasının səsinə eşitcək mey-

Yaşlılar danışrlar ki, toylarda insanlar Əli Dədənin ayrıca olaraq ləngərli hacacatlarına, o sıradan da “Dağçıçəyi”-nə ailəliklə oynayırmışlar. Hətta psixoloji problemləri olanlar bu havacatları dinləyərkən özünə gələr, ruhlanarmışlar. Əsil musiqi insanı həyatı ötməyə, varlığını təsdiq etməyə, ruhuna yetməyə çağırır.

“Qəhrəmani” qıvrıq havadır (Kalvalı Əli Dədə (1874-1960) QƏHRƏMANİ rəqsi.wmv - YouTube). Türkün ruhunun sınırsızlığı, yenilməzliyi, fərəhə yetib də onu haray ölçüsündə ifadəsi havacatda yetkin biçimlə ifadə olunub. Havacat ulusu arxayınlaşmamağa, ardıcıl olaraq halını qorumağa kökləyir. Haray ruhlu musiqi örnəyində bitməz bir ümid var...

“Ağırlama” ağır templi havacatdır. Sanki dünyagörmüş bir insan asta-asta, səbirlə başına gələnləri danışır. Ancaq ulusal özünüifadənin yetkin örnəyi olan bu musiqidə qətiyyəni ümitsizlik, həlsizlik yoxdur.

“Azərbaycan” rəqsimöhtəşəm harayla başlayır, döyüşkənlik ruhuyla davam edir. Azərbaycan ölkəsinin ruhsal zənginliyi bütün gözəlliyi ilə ifadə olunur. (Kalvalı Əli Dədə (1874-1960) AZƏRBAYCAN RƏQSİ.wmv - YouTube)

“Türk” rəqsində türk ulusunun musiqi dilində yenilməzliyi, tarix boyunca yaşadıqlarının fərəhli, yeni yaşam aşamalarına doğru can atmalı olduğunun ifadəsi var (Kalvalı Əli Dədə (1874-1960) TÜRK rəqsi.wmv - YouTube).

Kalvalı Əli Dədənin bəstələri ümumən Türk ulusunun zurna-balaban sənətində musiqinin diliylə yetkin özünüifadəsi sayıla bilər. Bu bənzərsiz irsin təkəcə Azərbaycanda deyil, Türk Dünyasında öyrənilməsi, araşdırılması, özüm-ləşdirilməsi, yeni ömürləşməsi gərəkdir. Qədimlik özüllü bu cür mənəvi-ruhsal irslərə ümumən Türk ulusunun yiyə durması sabahımızda yaşamın bütün sahələrində yenilməz olmağımız üçün gözəl imkanlardan biridir.

Son